СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ XXI СТОЛІТТЯ

МОНОГРАФІЯ

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Тетяна КУНИЦЯ
Ірина САВЕЛЬЧУК
Людмила ГОНЧАР
Дар'я БИБИК
Вікторія АМЕЛІНА

СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ

УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ХХІ СТОЛІТТЯ

МОНОГРАФІЯ

Івано-Франківськ
«НАІР»
2023

УДК 37.011.3-052:316.62-047.36
ББК 74.6я72
С 69

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 7 від 6 липня 2023 р.)

Рецензенти:
Котикова О.В., *доктор педагогічних наук, професор;*
Чернуха Н.М., *доктор педагогічних наук, професор;*
Федорченко Т.Є., *доктор педагогічних наук, професор.*

Авторський колектив: Куниця Т.Ю. (Передмова, Розділ 2), Савельчук І.Б. (Розділ 1), Гончар Л.В. (Розділ 4), Бибик Д.Д. (Розділ 3), Амеліна В.М. (Розділ 5)

С 69 Соціальні очікування учнівської молоді XXI століття : монографія / Т.Ю. Куниця, І.Б. Савельчук, Л.В. Гончар, Д.Д. Бибик, В.М. Амеліна; за заг.ред. Т.Ю. Куниці. Івано-Франківськ: НАЇР, 2023. 93 с.

ISBN 978-617-8011-71-0

У монографії розкриті теоретичні основи формування соціальних очікувань молоді, проаналізовано чинники впливу на формування соціальних та ціннісних орієнтацій, сімейно-орієнтованих очікувань та життєвих стратегій; подано авторські дефініції основних понять; представлені результати моніторингового дослідження соціальних очікувань дітей та учнівської молоді; визначені пріоритетні напрями соціально-педагогічної роботи у закладах освіти та громадах на основі отриманих результатів.

Рекомендовано шкільним соціальним педагогам і практичним психологам, соціальним працівникам, науковцям. Може використовуватись у практиці соціальної роботи з дітьми у позаурочній діяльності, у неформальній освіті, у підготовці майбутніх фахівців з соціальної роботи, у роботі з батьками.

УДК 37.011.3-052:316.62-047.36
ББК 74.6я72

ISBN 978-617-8011-71-0

© Інститут проблем виховання, 2023
© Авторський колектив, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ……. 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ (*Ірина САВЕЛЬЧУК*) …….. 6

1.1. Багатовимірне бачення феномену соціальних очікувань …….. 8

1.2. Соціальні очікування молоді як перспективні орієнтації для побудови успішного майбутнього ……. 10

1.3. Теоретичні підходи та перспективи формування соціальних очікувань ... 13

1.4. Організаційно-методичний аспект моніторингових досліджень соціальних очікувань учнівської молоді ……. 19

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ (*Тетяна КУНИЦЯ*) ……. 25

2.1. Соціальні очікування – сутність та зміст в контексті реалій сьогодення …… 25

2.2. Класифікація соціальних орієнтацій учнівської молоді …… 31

2.3. Динамічний аналіз соціальних орієнтацій учнівської молоді ……... 37

РОЗДІЛ 3. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ *(Дар'я БИБИК)* ……. 47

3.1. Теоретичні підходи до визначення ціннісних орієнтацій учнівської молоді 48

3.2. Динаміка змін ціннісних орієнтацій учнівської молоді …… 54

РОЗДІЛ 4. МОНІТОРИНГ СІМЕЙНО-СПРЯМОВАНИХ ОЧІКУВАНЬ СУЧАСНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ *(Людмила ГОНЧАР)* ……... 59

4.1. Теоретична інтерпретація сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді …… 59

4.2. Готовність учнівської молоді до майбутнього сімейного життя …….. 69

РОЗДІЛ 5. ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЙ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ *(Вікторія АМЕЛІНА)* …….. 82

5.1. Життєва стратегія: теоретичний аналіз та передумови формування ... 82

5.2. Практичне значення розвитку життєвої стратегії для самовизначення особистості …… 86

РОЗДІЛ 3
ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Ціннісні орієнтації в широкому значенні поняття - це вибір людиною певних матеріальних та духовних цінностей, моральних та соціальних установок, що визначають її спосіб життя та формують ставлення до навколишнього світу.

Ціннісні орієнтації молоді - це переконання і очікування молодої людини щодо того, якими повинні бути цінності в суспільстві або в її особистому житті. Ціннісні очікування відображають те, що людина вважає важливим, цінним і дорогоцінним в своєму житті.

Сьогодні Україна перебуває у центрі глобальних викликів, серед яких є повномасштабна війна росії проти українського народу, руйнування мирного життя населення, інформаційні атаки через засоби масової інформації, які поставили під загрозу здорове та щасливе зростання ціннісного потенціалу сучасної учнівської та студентської молоді. Війна завжди супроводжується економічною кризою, зростанням безробіттям, але вона не повинна змінити прагнення молодої людини будувати своє успішне майбутнє. Зрозуміло, що наявність сформованих ціннісних орієнтирів, професійних та кар'єрних навичок, життєвого досвіду збільшує ймовірність прийняття раціональних рішень щодо успішної реалізації у трудовій сфері, готовності молоді до партнерської взаємодії для підвищення майстерності у професійній діяльності.

Актуальність даного дослідження зумовлена також необхідністю вивчення життя і вибору ціннісних орієнтацій сучасної молоді, оскільки саме через них формується самосвідомість українського суспільства. Цінності, які людина засвоює в процесі свого становлення, транслюються суспільством, у якому відбувається процес соціалізації особистості. Оскільки зараз на території України відбуваються військові протистояння, можна з упевненістю сказати, що суспільно-ціннісна структура зазнає значних змін. Важливо зрозуміти які цінності виходять на перший план і є домінантними для учнівської молоді в умовах воєнного стану.

3.1. Теоретичні підходи до визначення ціннісних орієнтацій учнівської молоді

Трактуванням поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» займаються вчені різних напрямків суспільних наук, зокрема: соціології, філософії, психології, педагогіки, політології. Соціологи розглядали його як соціальну настанову, що регулює поведінку індивіда. Це питання розкривається у працях вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, Л. Божович, М. Головатий, Г. Дубчак, М. Савчин, П. Таланчук, В. Хмелько та інші. Вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості розкрито в працях І. Беха, Є. Барбіної, В. Вербець, В. Гриньової, І. Зязюна, Л. Хомич тощо. Серед зарубіжних науковців варто взяти до уваги праці З. Баумана, Р. Дарендорф, Т. Парсонс тощо [24].

Поняття «цінність» широко використовується у філософській та іншій спеціальній літературі для позначення певних явищ дійсності, що відіграють важливе значення в соціокультурному житті особистості. На думку німецького філософа Пауля Менцера цінністю можна вважати все те, що почуття людини диктує визнати важливішим над усім, і до чого можна прагнути, ставитися з повагою та визнанням [20]. На думку М. Головатого, цінності – це певні ідеї, погляди за допомогою яких люди задовольняють свої потреби та інтереси [5].

Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов’язаних між собою цінностей, яка ставить людині спрямованість його життєдіяльності. Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає як життєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості та її орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей в різних сферах життєдіяльності суспільства [29], так і соціальне лідерство, що забезпечує прояв лідерського та інноваційного потенціалу для побудови успішного майбутнього молодої людини [18, с. 2].

Ціннісні орієнтації визначаються як один із компонентів, що входить до структури особистості, а наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості [4]. Зрозуміло, що ціннісні

орієнтації є важливими у вимірі соціальних очікувань молоді, особливо в період воєнного та післявоєнного відновлення країни, адже критично важливим, є те, що молоді люди, які постраждалі від війни повинні демонструвати життєстійкість та здатність до побудови планів на майбутнє [17].

Ціннісні орієнтації визначають цілу низку характеристик особистості: загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; цільові і мотиваційні програми; рівень вподобань; уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості; міру готовності й рішучості до реалізації власного «проєкту життя» [1; 10; 12].

Єдиної класифікації цінностей у сучасних наукових дослідженнях не існує. Дослідники класифікують цінності за різними ознаками:

- за об’єктом засвоєння – матеріальні, морально-духовні;
- за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні;
- за рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні;
- за способом вияву – ситуативні, стійкі;
- за роллю в діяльності людини – термінальні, інструментальні;
- за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.);
- за приналежністю – особистісні (індивідуальні), групові колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські [15].

Відомо, що система ціннісних орієнтацій виражає змістовне ставлення людини до соціальної дійсності і в більшості визначає мотивацію її поведінки, векторно визначає всі сторони її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, визначає загальний підхід людини до світу та до себе, надає сенс особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Як елемент структури особистості, ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність до здійснення певної діяльності із задоволення потреб і інтересів, вказують на спрямованість її поведінки, а на суспільному рівні «транслює»

вектор розвитку суспільства. Обов'язковим для формування молодіжної політики стає розуміння соціальних очікувань, їх привнесення в соціальний простір, розкриття ставлення молодих людей до світу довкола, суспільних процесів і явищ, до себе, пошук сенсу життя і життєвих пріоритетів [6]. Тема соціальних очікувань молоді частіше всього розглядається через призму кар'єрних очікувань [14], прогностичних умінь та ціннісних орієнтацій у контексті очікувань від майбутнього [13].

В контексті соціально-педагогічного дослідження соціальних очікувань дітей та молоді значущими визначено такі ціннісні орієнтації: освіта, робота та кар'єра, співпраця, служіння.

Цінності освіти та праці – одні з найважливіших типів ціннісних орієнтацій, які визначають багато аспектів соціальної активності індивіда. Вони є орієнтиром у виборі життєвого шляху, підставою для оцінки та обрання тієї чи іншої життєвої стратегії, адаптації до мінливих соціальних умов, фундаментом трудової мотивації [23].

На різних етапах соціального розвитку особистості цінності освіти та праці мають різне значення. Це залежить і від культурно-історичної традиції, соціально-економічної та політичної ситуації розвитку, пріоритетів соціального розвитку [9]. Також варто враховувати, що учнівська молодь – це особлива молодіжна група, що стоїть на порозі одного з найголовніших рішень у своєму житті – вибору життєвого шляху, соціального та професійного самовизначення. У ситуації ідеологічної невизначеності, або ж протиборства кількох ціннісних систем, старшокласники прагнуть виробити і прийняти такі цінності та життєві орієнтири, які допоможуть знайти їм своє місце в житті, вистояти у мінливих соціальних умовах. Такими цінностями є освіта та робота. І якщо загальна середня освіта для учнівської молоді розглядається як обов'язковий етап життєдіяльності, то вища освіта сприймається випускниками шкіл як соціальний пріоритет. Однак старшокласники розглядають вищу освіту як умову успішного просування у житті і вступаючи до закладу вищої освіти орієнтуються на професії, які сприяють досягненню насамперед соціальних

цілей: забезпечують соціальний успіх, матеріальний добробут, престиж, гарантують зайнятість. В результаті виявляються приниженими такі функції освіти як розвиваюча, гуманістична, професійна [13].

Також важливим є той факт, що для переважної більшості старшокласників освіта не є самостійною цінністю як можливість саморозвитку особистості або просто цікавою діяльністю, швидше вона є засобом оволодіння іншими цінностями. – переважає ставлення до освіти як до інструментальної цінності, тобто суспільно значимого способу досягнення інших важливих соціальних та індивідуальних цілей, пріоритетними є соціально-економічні цілі.

Існує тісний зв'язок між ставленням до освіти, навчальної діяльності та ставленням до майбутньої роботи, кар’єри. Найчастіше відбувається перенесення ставлення до освіти на ставлення до праці та навпаки. Так, старшокласники, кому цікаво вчитися, як правило, і майбутню роботу сприймають як можливість самоактуалізації та цікаву діяльність. Ті ж, для кого навчання це лише обов'язок, найчастіше оцінює роботу насамперед як джерело засобів існування.

Характеризуючи, загалом, ставлення до роботи сьогоднішніх старшокласників, можна назвати досить низьку значимість роботи як самостійної цінності. Робота не сприймається молодими людьми як спосіб реалізації фундаментального призначення людини, вона, швидше, необхідна умова існування, спосіб досягнення матеріального достатку, просування соціальними сходами. Велике значення старшокласники надають зовнішнім атрибутам роботи: престижності, комфортності, можливості спілкування. Вони прагнуть отримати ту роботу й ту освіту, які допоможуть досягти матеріального та статусного успіху, звідси явно пасивно-споживче ставлення до цих основних цінностей.

Таким чином, ставлення до праці як сенсоутворюючої життєвої цінності, визнання особистісної значущості праці, можливості реалізації своїх знань та здібностей через працю витісняється у молодіжній свідомості оцінкою сенсу праці як засобу досягнення інших цінностей. Тим часом, пріоритет практико-

орієнтованих життєвих цілей, перевага матеріальної забезпеченості повноцінної реалізації за допомогою праці не сприяє формуванню активної трудової мотивації, без якої мислимо цивілізований ринок.

Соціальне служіння — це повсякденна справа всіх і кожного громадянина, незалежно від конкретного статусу, статі, віку, фаху тощо. Це місія, право й обов'язок кожного адже має на меті загальний соціальний розвиток та покращення життя [25].

Соціальне служіння виявляється у діяльності, що спрямована на вирішення соціальних проблем та забезпечення соціальної справедливості. Ця діяльність охоплює широкий спектр соціальної активності та включає в себе волонтерську діяльність, благодійництво та організовані форми надання соціальних послуг категоріям громадян, що того потребують для забезпечення цілісного розвитку суспільства.

В юнацькому віці соціальне служіння як цінність узгоджується із провідною діяльністю учнівської молоді, що полягає в суспільно-корисній активності, а в умовах воєнного стану реалізація даної діяльності перейшла із розряду цінності фактично у громадянський обов'язок.

В сучасних умовах суспільного розвитку, в світлі тенденцій та інтенсивності розвитку суспільства виникають нові передумови для налагодження комунікації між окремими індивідами, соціальними групами та організаціями – на зміну конкуренції приходять конструктивний діалог і порозуміння. Вибудовування партнерських відносин стає одним із найважливіших підходів у діяльності окремих представників суспільства та інституцій на шляху до досягнення соціальних цілей, запорукою важливих змін у громадах і суспільстві загалом. Тож не дивно, що важливою цінністю для особистості стає співпраця, яка у межах досягнення певної мети, вирішення конкретних завдань передбачає об'єднання й координацію зусиль, ресурсів, рівність позицій кожного учасника та спільну відповідальність сторін за результати діяльності.

Фактично співпраця як особистісна цінність відображає внутрішнє прагнення до соціальної приналежності та соціальної згуртованості, що вже є виявом глобальної соціальної цінності. Співпраця дає можливість залучити якомога більшу кількість необхідних ресурсів й тим самим охопити широкий спектр соціальних, економічних, природоохоронних, інформаційно-комунікаційних та інших соціальних проблем, подолати умовні та реальні бар'єри й ефективно вирішувати важливі суспільні завдання [16].

Зважаючи на вищесказане, доречно виокремити базові компетенції, якими повинна володіти сучасна молодь:

● здатність усвідомлення значущості цінностей – передбачає вміння молодої людини переглянути власну систему цінностей, визначити своє місце у житті, адже цінність особистості людини вище можливого; зрозуміти своє призначення для розвитку суспільства в цілому;

● прагнення до соціальних змін – здатність орієнтуватися за умов невизначеності, сприяти змінам, що зумовлює миттєве знаходження незвичних, нових і оптимальних способів змін в різних сферах життєдіяльності;

● здатність до набуття лідерських навичок та умінь навчатися впродовж життя − зорієнтована на вміння активно й ефективно вчитись, яке визначатиметься динамічними змінами, невизначеністю і необхідністю та готовністю до успішного майбутнього;

● лідерська спрямованість молодої особистості – здатність успішно здійснювати необхідну професійну діяльність у складних умовах з оптимальним виявом професійних якостей, не знаючи усього їх різноманіття та можливостей застосуванням соціальним лідером у тій чи іншій ситуації;

● здатність організовувати партнерську взаємодію – здатність встановлення контактів із суб'єктами й об'єктами взаємодії, організовувати та реалізовувати спільну діяльність та співпрацю, в ході якої вирішують критично важливі проблеми як для тих, хто знаходиться у важкій життєвій ситуації.

● здатність оцінювати результати суспільно-корисної діяльності, а саме молоде покоління долучати до вирішення соціально гострих проблем, відчувати

свою приналежність до розв'язання різних проблем вразливих груп населення, метою діяльності якої є сприяння позитивним суспільним змінам.

Саме тому, вивчення та дослідження ціннісних орієнтацій дозволить не тільки говорити про сучасний стан ціннісного світогляду молодих людей, а й прогнозувати певні соціальні явища в найближчому майбутньому.

3.2. Динаміка змін ціннісних орієнтацій учнівської молоді

Результати анкетування 2021 р. демонструють, що для учнівської молоді найбільш значущими цінностями є життя та здоров'я (79,3 % респондентів), матеріальний добробут (64,7 %), освіта (64,5 %) робота та кар'єра (62,1 %). Найменш значимими цінностями визначено політичну обізнаність (17,4 %) та соціальне служіння (19,5 %).

Результати анкетування 2022 р. демонструє зміну ціннісного вектору й зростання цінності сім'ї й соціального служіння та зниження цінності престижної роботи та грошей (рис. 2.1.). У 2023 р. суттєвих змін в порівнянні з попереднім роком не виявляється.

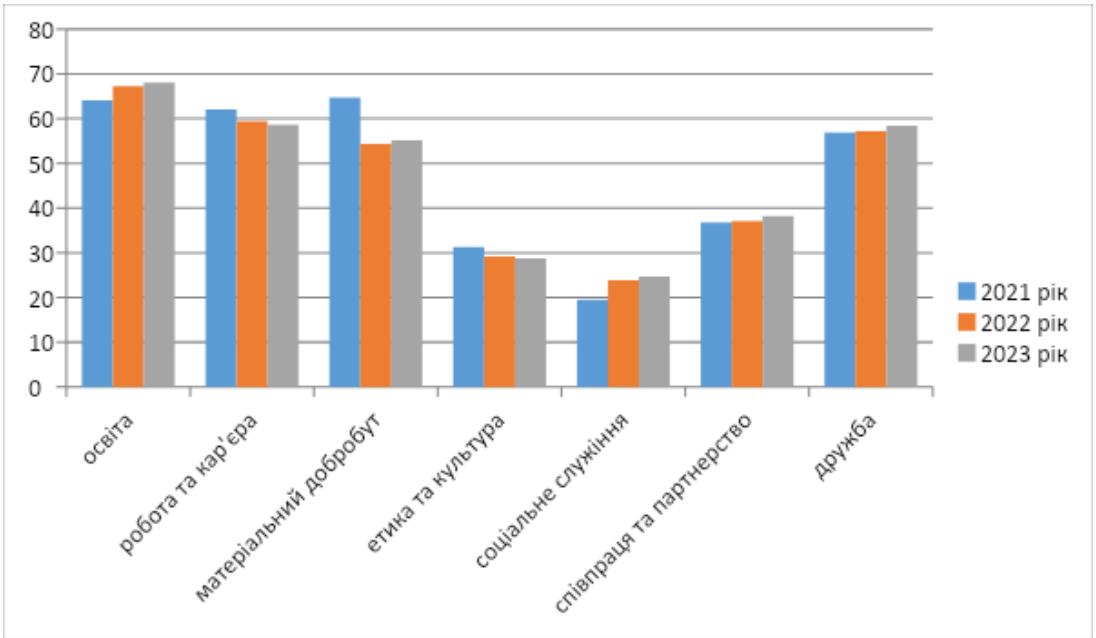

Рис. 2.1. *Динаміка змін ціннісних орієнтирів молоді*

Комплексне анкетування різновікових груп, проведене в квітні 2022 р., мало на меті визначити пріоритетні ціннісні орієнтації учнівської молоді й

українського суспільства в цілому в умовах воєнного стану. У таблиці представлено зведений результат опитування всіх респондентів, що відображає ціннісні орієнтації громадян України в цілому без вікового розподілу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Визначення ціннісних орієнтацій на основі актуальних потреб особистості

№ з/п	Ціннісна потреба	Оцінка важливості потреби			
		Дуже важливо	**Скоріше важливо**	**Скоріше не важливо**	**Зовсім не важливо**
1	Отримувати допомогу оточуючих для вирішенні проблем	17,2 %	44,1 %	3,9 %	34,8 %
2	Мати можливість самостійно вирішувати свої проблеми	60,2 %	37,3 %	1,3 %	1,2 %
3	Брати участь у доброчинній та волонтерській діяльності	28,7 %	51,4 %	11,2 %	8,7 %
4	Мати доступ до культурно-розважальних заходів (кінотеатрів, театрів, концертів тощо)	24,6 %	37,5 %	26,8 %	11,1 %
5	Займатися саморозвитком та самовдосконаленням	32,6 %	49.2 %	11,4 %	6,8 %
6	Здоров'я та безпека (власне та близьких)	68,7 %	28,3 %	1,7 %	1,3 %

Аналізуючи відповіді на запитання анкети важливо зазначити, що 73,4 % респондентів змушені були змінити місце проживання у зв’язку із війною. Опитані, що підпадають під категорію «внутрішньо переміщені особи» не зважаючи на віковий показник у 1,4 рази частіше визначають потреби як «дуже важливі» та «скоріше важливі» в порівнянні з респондентами, які за час повномасштабних військових дій на території України не змінювали місце проживання. Даний показник може бути пов’язаний із почуттям соціальної незахищеності та актуалізацією матеріальних, ситуативних та особистісних цінностей й яскраво демонструє соціальну залежність ціннісних орієнтацій.

Оцінюючи пріоритетні цінності та ціннісні орієнтації саме учнівської молоді варто зазначити, що найбільш відмінними від загальних є результати анкетування за такими категоріями:

● потреба мати можливість самостійно вирішувати свої проблеми;

● потреба мати доступ до культурно-розважальних заходів (кінотеатрів, театрів, концертів тощо);

● потреба в свободі слова та можливість бути почутим;

● можливість продовжити навчання.

Співставлення результатів анкетування загальної вибірки та учнівської молоді ілюструють, що в порівнянні з загальновизначеними в ході анкетування ціннісними респонденти шкільного віку мають більшу ціннісну орієнтацію на самореалізацію в навчанні, на задоволення потреби приймати самостійні рішення та бути почутими й на можливість організації культурного дозвілля. Зазначені ціннісні орієнтації в цілому відображають актуальні потреби підлітків.

Висновки

Аналізуючи дані, отримані в ході дослідження можна зробити висновки, що система ціннісних орієнтацій учнівської молоді має багаторівневу структуру й безпосередньо залежить від соціальної ситуації розвитку та тенденцій розвитку соціума.

В контексті соціально-педагогічного дослідження соціальних очікувань дітей та молоді як найбільш значущі були виокремлені такі ціннісні орієнтації: освіта, робота та кар'єра, співпраця, служіння. Ці дані підтверджуються й в ході емпіричного дослідження.

Результати анкетування відображають також зміну системи соціальних очікувань та ціннісних орієнтацій в умовах воєнного стану, демонструючи збільшення значущості освіти, сім'ї, життя та здоров'я, соціального служіння і політичної обізнаності, в той же час знижується значимість матеріального добробуту та кар'єрного зростання.

Список використаних джерел

1. Бибик Д. Д. Ціннісні орієнтири для молоді у побудові успішного майбутнього. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2021 рік. Івано-Франківськ: НАІР, Україна. 2022. С.13-16.

2. Бибик Д. Д. Становлення феномену соціального лідерства у науковому просторі

соціальної роботи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота.* 2021. №1 (7). С. 14-18.

3. Бибик Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2022. № 26(1). С. 43-54. DOI: https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54

4. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. *Цінності освіти і виховання :* наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської; АПН України. 1997. С. 27–31.

5. Головатий Н. Ф. Социология молодежи : курс лекцій. МАУП. 1999. 224 с.

6. Горінов П. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт молодіжної політики, важлива умова сталого розвитку суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. праць. Одеса : ОРІДУ НАДУ. 2007. Вип. 1(29). С. 309-313.

7. Дмитрук Н. Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник АПСВТ.* 2017. №3, 57-67.

8. Дмитрук, Н. Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. №3. С. 57-67.

9. Драпушко Р., Горінов П., Філик Н. Формування молодіжної політики в умовах демографічних викликів сучасної України. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Теорія та історія держави і права, міжнародне право»*. 2022. № 1(62), 27–34. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.16478

10. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. 2008. № 4-5. С. 28-33.

11. Колот А. М. Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 7. С. 11-19.

12. Куниця Т.Ю. Соціальні орієнтації сучасної студентської молоді: теорія питання. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал:* матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2021 рік. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. С. 92-96.

13. Максим О. В., Рябовол Т. А. Особливості прогностичних умінь та ціннісних орієнтацій у контексті очікувань від майбутнього у підлітків з девіантною поведінкою. *Молодий вчений.* 2020. № 9(2). 120-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_9(2)__8

14. Максимович, О. В. (2018). Соціально-статусні преференції та кар'єрні очікування підліткової молоді Прикарпаття (за результатами опитування учнів випускних класів закладів загальної середньої освіти). *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки.* 2018. 23(1). С. 68-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_sip_2018_23_1_9

15. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету умені Петра Могили. Серія: Соціологія.* 2013, Т. 255. Вип.213. С. 27—30.

16. Покровська О. В.. Соціальна згуртованість як запорука ефективного розвитку суспільства. 2017. URL: abstracts2017-04-26-28-21.pdf (mnau.edu.ua)

17. Савельчук І. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. Social Work and Education. 2022. № 9(1). С. 113–121. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9

18. Савельчук І. Б., Бибик Д. Д. Соціальне лідерство як підґрунтя для розвитку партнерської взаємодії в освітньому середовищі університету. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2018. Вип. 25. С. 119–125.

19. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соіціології : пер. з нім. Н. Комарова, О. Погорілий). Київ: Дух і літера. 2005. 262 с.

20. Antoci D. Value orientation from a structural perspective. în: Educaţie–Poitică–Societate. *Materialele Congresului Ştiinţific Internaţional Polono-Moldo-Român.* 2019, Vol. III, nr.

1. Chişinău: S.n. (Tipogr. UST). Pp. 10-18.

21. Berger-Schmitt R. Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concept and Measurement. *Social Indicators Research.* 2022, Vol. 58, No. 1/3, Assessing National Quality of Life and Living Conditions, pp. 403-428.

22. Ivashchenko-Stadnik K. The Social Challenge of Internal Displacement in Ukraine: The Host Community's erspective. In A. Pikulicka-Wilczewska and G. Uehling. (Eds) *Migration and the Ukraine Crisis: A Two-Country Perspective.* Bristol: E-International Relations. 2017. pp. 25-48.

23. Kawachi I., Berkman L. Social cohesion, social capital, and health. *Social Epidemiology.* 2000, 174*(7),* 290–319.)

24. Kisac I., Turan Z. Value orientations of secondary school students. *Journal Of Values Education.* 2015, №13 (29). C. 495-509.

25. Larsen C. A. The Rise and Fall of Social Cohesion. The Construction and De-construction of Social Trust in the USA, UK, Sweden and Denmark. Oxford: Oxford University Press. 2013.

26. Lordos A., & Hyslop D. The Assessment of Multisystemic Resilience in ConflictAffected Populations. In M. Ungar. *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change.* 2021. pp. 417–451. Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0023

27. New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 7 July 2010. URL: 2010Strategy_ActionPlan_SocialCohesion (coe.int)

28. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development). Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World. In Perspectives on Global Development, OECD. 2011. URL: OECD's Report on Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World | Club de Madrid (clubmadrid.org)

29. Savelchuk I., Bybyk D., Zhytynska M., Ivzhenko I., Mikheiva O., & Kunytsia T. Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. Postmodern Openings, 2021. 2022, №12(3Sup1), 143-154. DOI: https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356.

30. Social Cohesion in Ukraine Part I: Defining and measuring social cohesion using the SCORE. 2022. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/social-cohesion-ukraine-part-i-defining-and-measuring-social-cohesion-using-score

31. Xavier Fonseca, Stephan Lukosch & Frances Brazier. Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. The European Journal of Social Science Research 2018. DOI: https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480